

sitet på kontinentet. Her burde det vera opplagte nok historiske parallellar til at jamvel det norske kronprinsparet kan sjå dei.

Særleg i løpet av 1600-talet vart skuleleg kunnskap etterspurd òg i andre sosiale lag, hevdar forfattarane, noko som medverka til ein viss grad av sosial mobilitet, sjølv om skilnadane på det reelle tilbodet like mykje kom til å stadfesta ulikskapen, hevdar Appel og Fink-Jensen. Skulegong var dessutan mindre ettertrakta blant dei som levde i vanskelege kår, og hadde nok med å arbeide for føda. Det kom til gjengjeld ikkje av at undervisinga var kostbar. Tvert om kunne ein grad av skulegong bli regulert for fattige i byane og bli gitt gratis på landet. Ønsket om opplæring kom til uttrykk gjennom etter kvart aukande initiativ til skule òg frå lokalt hald. Her kjem nedanfrå-perspektivet godt til uttrykk. Framståande bønder kunne til dømes hyra ein lokal lærar, som så kunne nyttast av heile soknet. Slike private initiativ gjorde dessutan at det var store geografiske forskjellar på høvet til skulegong i Danmark, og i høgste grad i Noreg, får ein leggja til.

Dansk skolehistorie er elles eit verk som siktar inn mot eit publikum like mykje utanfor akademien. For å tekkast dette har ein tenkt at ein må sløyfa fotnotar. Det er tvilsamt om dette er naudsynt, men her har ein i det minste følgd opp med ganske gode "Kilde- og litteraturressays". Det gir ei god retning vidare, for dei som ønskjer å utfordra emnet, men gjer det vanskeleg å etterkontrollera opplysingar. Manglande fotnotar er sjølv sagt ikkje uvanleg for denne typen fleirbands oversiktsverk, men ein kunne tenkt seg at eit kompromiss gjekk mindre utover andre forskarar, som kanskje blir ei vel så stor lesegruppe.

Det er omlag gått 500 år frå Christian II's humanistiske skulereformer. Utviklinga i skulehistoria sidan då er spennande å sjå i samanheng. Hundre år etter siste danske oversiktsstudie, er det ei omfattande og nyskapande soge som blir fortald. Vilja til å følgja

mange forskingstrender og underhistorier gjer verket mangfaldig, om samtidig noko uoversiktleg. Det er viktig historie for å forstå sosial utforming i tidlegmoderne og moderne tid, andre land hadde tent på eit liknande forskingsprosjekt, så som Noreg, som er mindre handsama her. Har ein ikkje gitt eit uttømmelig konkret bilete av skulegongen så er den iallfall gjort levande og relevant.

Øystein Lydik Idsø Viken

Eva Hættner Aurelius, Hedda Gunneng & Jon Helgason (red.), *Women's Language: An Analysis of Style and Expression in Letters before 1800* (Lund: Nordic Academic Press, 2012). 260 s.

Jag hörde nyligen ett föredrag om receptionen av den engelska samhällstänkaren och författaren Mary Wollstonecrafts anonymt publicerade *A Vindication of the Rights of Men* (1790). Det visade sig att när pamfletten först bedömdes i offentligheten antogs den utan eftertanke vara skriven av en man. Man berömde det kraftfulla anslaget och det potentia språkbruket. När författaren avslöjades vara en kvinna blev tonen en annan. Samma text ansågs nu svårbedömd; hade man bara från början vetat om att det vara en kvinna som hade hållit i pennan, skulle man kanske inte ens ha bemödat sig att kommentera den. Pamfletten motsvarade inte förväntningarna på vad en kvinna skulle kunna vara kapabel att författa, eller ens lämpad för. Wollstonecraft skrev inte som en kvinna.

Historien aktualiserar frågan om kvinnor har, eller har haft, ett särskilt språkbruk och om det går att prata om en särskild kvinnlig kultur. Den amerikanska litteraturvetaren och feministen Elaine Showalter menar att så är fallet. I sin inflytelserika artikel från 1981, "Feminist Criticism in the Wilderness", hävdade hon att en feministisk kulturteori gi-

vetvis måste ta hänsyn till skillnader mellan olika kvinnliga skribenter med avseende på klass, ras, nationalitet samt historiskt specifika situationer, men samtidigt att kvinnors skrivande svarar mot en separat och kollektiv erfarenhet oberoende av tid, plats och social tillhörighet. Den som studerar kvinnors intellektuella mödor i historien bör enligt Showalter ta detta i beaktande och utföra en gynokritik (*gynocritics*) utifrån ett ramverk av kvinnliga erfarenheter (*female framework*), inte utifrån manliga modeller och teorier om litteratur. Showalters idéer har inte fått stå oemotsagda, och många litteraturteoretiker har kritiserat den essentialistiska hållning som Showalter står för. Antagandet om en särskild kvinnlig kultur, stil och språkbruk har emellertid inte testats empiriskt, vilket var något som författarna till antologin *Women's Language: An Analysis of Style and Expression in Letters before 1800* ville ändra på.

Boken är en redovisning av det tvärvetenskapliga forskningsprojektet "Kvinnors brev" inom vilket sju språkvetare och litteraturvetare – Hedda Gunneng, Elisabeth Hammar, Jon Helgason, Marie Löwendahl, Lena Olsson samt Börje Westlund – under litteraturvetaren Eva Hættner Aurelius ledning har prövat huruvida Showalters föreställning om en tystad men specifik kvinnlig skrivkultur håller för en empirisk granskning. För detta syfte har projektdeltagarna genomfört en systematisk och komparativ genomgång av över tusen brev från medeltid till 1700-tal. Det rör sig om brev skrivna av kvinnor till kvinnor, kvinnor till män, män till kvinnor, män till män. Enligt Hættner Aurelius, som står för bokens introduktion och dess teoretiska kapitel, valdes just brevgenren som primärt undersökningsmaterial på grund av att denna under historiens lopp har ansetts uttrycka ett mer kvinnligt idiom, feminin spontanitet och intimitet. En annan anledning var att kvinnor de facto har skrivit fler brev än publicerat artiklar och böcker i eget namn, vilket också

förklarar varför projektet valde att göra halt runt sekelskiftet 1800, en tid då kvinnliga författare på ett mer manifest sett började framträda på den litterära scenen.

De analyserade breven har hämtats från olika språkområden och olika tider, som ges var sitt kapitel i boken. Gunneng studerar medeltida latinsk korrespondens med fokus på brev till och från Hildegard av Bingen. Löwendahl och Westlund tar sig an ett tjugotal brevskrivare från 1700-talets svenska högre samhällsstånd – bland andra Hedvig Ulrika Posse, Ulrika Maria Tessin, Augusta Törnflycht, Agneta Wrede, Hedvig Charlotta Nordensflycht, Anna Maria Lenngren, Beata Christina Strömfelt med flera. Hammar analyserar i sin tur också material från 1700-talet, men fokuserar på brev skrivna på franska av tvåspråkiga svenskar tillhörande de högadliga familjerna Tessin, Sparre och Törnflycht. Olsson studerar engelsk korrespondens och Helgason tyska brevväxlingar från samma sekel. Här är brevmaterialet främst hämtat från litterära och konstnärliga nätverk, samt övre medelklass – Jane Austin, Mary Wollstonecraft, Dorothy Wordsworth, Rahel Varnhagen med flera. Bland de tyska brevskrivarna finns dock en högadlig kvinna – prinsessan Elisabeth Charlotta av Pfalz. Förutom de kvinnliga brevskrivarna görs i samtliga delprojekt därtill analyser av ett antal brev författade av män.

Det originella med projektet är, vad jag förstår, det systematiskt genomförda och gemensamma metodologiska angreppssättet. Dessa, samt de teoretiska övervägandena är nogga och utförligt presenterade i två inledande kapitel, vilka sedan noggsamt återkopplas till i bokens olika delprojekt. En genomgående idé har varit att redogöra för källmaterialet på en textuell, syntaktisk respektive lexikal nivå. Analyserna rör sig alltså snarare på en stilistisk än innehållsmässig nivå. Sådana saker som syntaktiskt djup, användning av abstrakta och konkreta substantiv, dynamiska och statiska verb, retoriska figurer blev avgörande för att samla in

kvalificerad kvantitativ data genom vilken man efter en statistisk analys skulle kunna testa Showalters tes. Resultatet av undersökningen redovisas förutom i de olika artiklarna genom den statistiska analysen i form av tabeller och diagram i bokens olika appendix omfattande hela 60 sidor.

För att skapa ett underlag som var möjligt att statistiskt bearbeta krävdes av projektdeltagarna att hålla en tydlig gemensam linje vad gällde såväl problemformulering som teori och metod. Detta arbetssätt märks även i redovisningen. Ur ett läsarperspektiv är det både på gott och ont. Det skapar en tydlighet kring den röda tråden, samtidigt verkar de strama tyglarna ibland begränsa författarnas utrymme för vidare tolkningar och friare associationer. Detta ska nu inte hållas emot författarna, eftersom inriktningen mot deskription av den stilistiska nivån och kvantitativ data är avsiktlig. Frågan är emellertid hur man gör kvantitativa analyser kvalitativt kraftfulla. Boken visar trots denna invändning prov på en typ av kollektiv forskning som ännu är ovanlig inom humaniora, men som har potential att bli en viktig och produktiv aspekt av till exempel forskning inom digital humaniora.

Vad blev resultatet? I Gunnengs konklusion av delprojektens analyser och den statistiska bearbetningen av data framgår att de statistiskt signifikanta skillnaderna mellan kvinnors och mäns språk var mindre än förväntat, med avseende på till exempel meningsbyggnad, tilltal, retoriska figurer, metaforer, spontanitet. Hon skriver att "our results can not verify the essentialist dimension of the hypothesis of a female culture" (s. 125), vilket därmed motbevisar Showalters tes. Detta är givetvis ett gott forskningsresultat som andra kan utgå ifrån i fortsatt forskning kring kvinnors bidrag i och betydelse för vår kulturhistoria.

Cecilia Rosengren

Carin Bergström, *Passion & skilsmässa: om spruckna äktenskap inom högadeln vid sekelskiftet 1800* (Stockholm: Atlantis, 2013). 176 s.

Förekom skilsmässor förr? Och hur gick man i så fall till väga? I den här boken går Carin Bergström igenom ett antal på sin tid mycket kända (och några mindre kända) skilsmässosfall. Källmaterialet utgörs framförallt av tryckta memoarer och dagböcker, samt domstolsmaterial från dessa skilsmässor. Boken önskar korrigera en tidigare uppfattning om att skilsmässor var ovanliga förr. Ämnet är angeläget, då studier av skilsmässor kan bredda vår kunskap och förståelse av forna tiders syn på äktenskap.

Carin Bergström inleder med att skildra tre kvinnor ur släkten De Geer på Finspång, Aurora Taube (1753–1806), Charlotta Aurora De Geer (1779–1834) och Jacqueline Gyldenstolpe (1797–1839), utifrån frågeställningen huruvida omoral kan gå i arv. Alla tre kvinnorna var berömda och omskrivna i sin tid, inte minst för sina utomäktenskapliga affärer. I synnerhet Aurora Taube var känd för sina erotiska eskapader. Hon skilde sig dock aldrig, till skillnad från dottern och dotterdottern. Charlotta Aurora De Geers skilsmässa från Nils Gyldenstolpe är av särskilt intresse eftersom den tycks ha varit ett skolboksexempel på en vanligt förekommande metod.

Enligt 1734 års lag kunde skilsmässa i princip bara tillåtas om den ena parten hade varit otrogen. Det var denna utväg som tillämpades i fallet De Geer-Gyldenstolpe. Nils Gyldenstolpe dömdes för hor med en piga, och därefter kunde Charlotta Aurora De Geer lämna in en skilsmäsoansökan. Inom ett år hade hon gift om sig, med en man som Bergström håller för sannolikt att hon hade inlett ett förhållande med redan under äktenskapet med Gyldenstolpe. Huruvida just Nils Gyldenstolpe var skyldig till brottet är oklart, men förfarandet återkommer bland de skilsmässor som